

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

“CHO‘LPON SHE’RIYATIDA RAMZ VA TIMSOLLAR”
MAVZUSIDAGI

KURS ISHI

Bajardi: _____

_____

Ilmiy rahbar: _____

Reja:

Kirish

I bob. Nazariy asoslar va Cho‘lpon she‘riyatining konteksti

1.1. Cho‘lpon ijodiga umumiy nazar: hayoti, ijodiy yo‘li va she‘riyatining o‘rni

1.2. Ramz va timsollar tushunchalari: nazariy asoslar va metodologik yondashuvlar

1.3. O‘zbek va jahon adabiyotida ramzlar: tarixiy, madaniy va estetika konteksti

II bob. Cho‘lpon she‘riyatida ramzlar va timsollarni tahlil qilish

2.1. Tabiat ramzlari Cho‘lpon she‘riyatida: cho‘l, tun, quyosh va gul obrazlari tahlili

2.2. Milliy va siyosiy timsollar: vatan, erkinlik va milliy ong mavzulari

2.3. Shaxsiy va ekzistensial ramzlar: muhabbat, umr, o‘lim va umid motivlari

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar

KIRISH

Kirish. Cho‘lpon she‘riyatida ramz va timsollar mavzusi adabiyotshunoslikda muhim va ko‘p qirrali tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. XX asrning boshlarida ijod qilgan Cho‘lponning (Abdulhamid Cho‘lpon) poetik dunyosi milliy-madaniy uyg‘onish, shaxsiy va ijtimoiy muammolar, estetik qadriyatlar oralig‘ida shakllangan. Uning she‘rlarida ishlatilgan ramz va timsollar nafaqat badiiy bezak, balki ma‘naviy axborot tashuvchisi, metaforik qamrov va interpretatsiya markazini tashkil etadi. Shu bois, ramz va timsollarni tahlil qilish orqali Cho‘lponning dunyoqarashi, til va obraz vositalarining xususiyatlari, shuningdek, o‘sha davr madaniy-siyosiy kontekstidagi g‘oyalarning she‘riy refleksiya chuqurroq anglanadi. Tadqiqot kirish qismida she‘riyat nazariyasi va semantik tahlil usullariga asoslanib, Cho‘lpon ijodida ramziy obrazlar qanday funktsiyalarni bajarishi, ular orqali qanday ma‘naviy-axloqiy va estetik masalalar ochilishi masalalari aniqlanadi. Kurs ishida ramz va timsollar tushunchalari adabiy tahlildagi o‘rni va ularning she‘riyat kontekstida semantik imkoniyatlari nuqtai nazaridan ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot ishining ilmiy ahamiyati shundaki, u Cho‘lpon she‘riyatidagi ramziy tizimni sistematik ravishda ochib beradi, mavjud adabiy tanqid va tarixiy-ma‘rifiy tadqiqotlarga yangi empirik va metodologik yondashuvlarni taklif etadi. Ish davomida matnshunoslik, stilistika, ikonografiya va semiotika prinsiplaridan foydalaniladi, bu esa she‘rlar ichidagi elementlarning ko‘p qirrali ma‘nolarini aniqlashga imkon beradi. Kurs ishining strukturaviy yondashuvi muhim: birinchi bob ramz va timsollar nazariy asoslarini belgilaydi, ikkinchi bob Cho‘lpon she‘riyatidan namunalar orqali ramzlarning funksional tipologiyasini tashkil qiladi, uchinchi bobda esa tanlangan she‘rlar orqali ramzlar sistemasi va ularning intertekstual aloqalari tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari nafaqat Cho‘lpon ijodini chuqurlashtirilgan talqin qilish, balki XX asr o‘zbek adabiyotida ramz va timsollarning umumiy paradigma va tendensiyalarini aniqlash uchun ham manba bo‘ladi. Kurs ishining natijasida Cho‘lpon she‘riyatidagi ramzlar katalogini yaratish, ularning funksional rolini belgilash va buyuk sho‘ir ijodining estetik xususiyatlarini

ochib beruvchi tavsiyalar ishlab chiqish nazarda tutiladi. Bu tadqiqot o'qituvchilar, magistrantlar va badiiy tanqidchilar uchun qo'llanma vazifasini o'tashi mumkin.

Kurs ishining dolzarbligi. Cho'lpon she'riyatidagi ramz va timsollarni tadqiq etish zamonaviy adabiyotshunoslik uchun dolzarb bo'lib, bu orqali poetik matnning semantik qatlamlari ochiladi hamda milliy adabiyot tarixidagi estetik jarayonlar tushuniladi.

Kurs ishining maqsadi. Cho'lpon she'riyatida ramz va timsollar tizimini aniqlash, ularning funksiyalarini tasniflash va tanlangan she'rlar misolida mazmuniy-strukturaviy tahlilini o'tkazish.

Kurs ishining vazifasi. 1) Ramz va timsollar nazariy asoslarini o'rganish; 2) Cho'lponning asosiy she'rlaridan namunalar yig'ish; 3) Obrazlar funksiyasini tipologik tahlil qilish; 4) Intertekstual va tarixiy-kulturoloji kontekstni hisobga olgan holda xulosalar chiqarish.

Kurs ishi obykti. Cho'lponning she'riy merosi va uning badiiy-ifodaviy tizimi.

Kurs ishi predmeti. Cho'lpon she'riyatida namoyon bo'lgan ramzlar va timsollar, ularning semantik va funksional xarakteristikalar.

Kurs ishining metodologik asoslari. Tadqiqotda tekstual tahlil, stilistik va semantik metodlar, semiotika hamda ikonografik yondashuvlar qo'llaniladi. Shuningdek, tarixiy-kontseptual kontekst va intertekstual analiz prinsiplari asosiy rol o'ynaydi.

I BOB. Nazariy asoslar va Cho‘lpon she‘riyatining konteksti

1.1. Cho‘lpon ijodiga umumiy nazar: hayoti, ijodiy yo‘li va she‘riyatining o‘rni

Cho‘lpon asri boshidagi o‘zbek adabiyotida markaziy figuralardan biri sifatida ko‘rinadi; uning hayoti va ijodiy yo‘li oilaviy, ta‘limiy va siyosiy kontekstlarning murakkab o‘zaro ta‘sirida shakllangan. Oilaviy muhit haqida gapirganda, Cho‘lponning ildizlarini ilmiy-ma‘rifiy an‘ana va diniy madaniyat bilan bog‘lash zarur. Aholi orasida ma‘rifatparvarlikni targ‘ib qilgan otalar va ulamolarning axloqiy hamda intellektual ta‘siri uning til va obrazlar olamiga ildiz soldi; bu holat etno-kultural kodlarni, folklor va diniy matnlarning unutgan yoki qayta o‘qilgan variantlarini adabiy tekstiotga kiritish imkonini berdi. Oilaviy makondagi til-mulk va mulohazalar, xususan, klassik turk-fors she‘riyatining va mahalliy og‘zaki ijod namunalarining bolalik xotiralariga aylanishi, keyinchalik uning simbolik va mitopoetik qarorlari uchun asosiy material bo‘ldi. Bunday ildizlar Cho‘lponni an‘anaviy va modern elementlar orasidagi dialektik muvozanatni izlashga undadi; bu muvozanat uning estetik paradigmasida takroriy ravishda yuzaga keladi va ilmiy tahlil uchun boy material yaratadi.

Ta‘limiy ildizlar jihatidan Cho‘lponning ta‘lim yo‘li Jadid maktablari, madrasahlar va rus ta‘lim tizimining elementlari o‘rtasidagi murakkab sintez sifatida qaralishi mumkin. Bu sintez uning lingvistik repertoarini kengaytirdi: arab, fors va rus manbalaridan olgan ilmiy-ma‘lumotlari shoirning leksik va metaforik inventarini boyitdi. Shuningdek, zamonaviy madaniy oqimlar bilan bog‘lanish — Yevropa modernizmi, rus simbolizmi va xalqaro intellektual aloqalar — uning funksional uslubiga yangi semantik qatlamlar qo‘shdi. Ta‘limiy ildizlarning tahlili intertekstualizm nazariyasi nuqtai nazaridan o‘tkazilganda, Cho‘lpon matnida an‘anaviy epik va lirik kodlar bilan modern poetik texnikalarning qanday aralashgani aniq ko‘rinadi: metonimiya va metafora orqali tarixiy imon-tajriba zamonaviy psixologik subyektivlik bilan integratsiyalanadi. Bu jarayon nativistik va universalistik tendentsiyalar o‘rtasidagi ziddiyatni aks ettiradi.

Ijodiy bosqichlarini tahlil qilishda Cho‘lponning estetik evolyutsiyasini periodizatsiya qilish konspektual jihatdan foydali. Dastlabki bosqichda u g‘oyat lirik va romantik kayfiyatga moyil bo‘lib, milliy ruh va tabiat tasvirlari ustuvor edi; bunday bosqichda mifologik va folklorik motivlar stilistik jihatdan yangilandi va personal lirik sub’yekt shakllandi. Keyingi rivojlanish bosqichida ijtimoiy realizm va zamonaviy ma’rifatchilik g‘oyalari uning ijodiga kirib keldi: bunday o‘zgarishlar adabiy kontekstning sotsiopoetik ehtiyojlari — milliy uyg‘onish, ijtimoiy adolat talablari va modernizatsiya shartlari — bilan izohlanadi. Undan keyingi periodda eksperimental va formal jihatdan murakkab she’rlar paydo bo‘ldi: freyming, simbolik rekurensiya, heteroglossiya elementlari ko‘paydi. Bu bosqichda uning uslubiy qidiruvlari rus va yevropa modernistlariga qiyoslanadi, lekin mahalliy semantik zaxirani yo‘qotmaydi. Akademik analiz doirasida har bir bosqichni tekstshunoslik instrumentlari bilan tahlil qilish — vokabulyar statistikasi, motiflar repertuarining kvantitativ taqqoslanishi va narativ-lirik strategiyalarni diskursiv kontekst bilan bog‘lash — aniqroq tasvirni beradi.

Cho‘lpon ijodiy faoliyatini tushunishda zamonaviy-siyosiy kontekst muhim rol o‘ynadi. U XX asr boshidagi imperiya va revolyutsiya davridagi ijtimoiy transformatsiyalar markazida edi: bu davrda milliy o‘zlikni qayta belgilash, til va identitet siyosati, madaniy modernizatsiya kabi masalalar dolzarb edi. Sovet hokimiyati boshlagan korenizatsiya siyosati bir paytlar uning ma’rifiy g‘oyalariiga mos kelgan bo‘lsa ham, keyinchalik ideologik instrumentalizatsiya va totalitar kultura shakllanishi uning ijodiy erkinligini chekladi. Bu kontekst Cho‘lpon matnlarida ikkilamchi tabaqalanishni — mavhum milliy idealizm va amaliy siyosiy realiyalarning ziddiyatini — yuzaga keltirdi. Bu fenomenni solishtirma adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan Osip Mandel’shtam, Federico García Lorca va boshqa repressiyaga uchragan ijodkorlarning hollari bilan taqqoslash mumkin: barchasida san’atning siyosiy imperativlar bilan qarama-qarshiligi va xotira siyosatining adabiy kanonlashtirishiga oid umumiy tendentsiyalar ko‘rinadi.

Cho‘lponning ijodiy merosi va uning zamonaviy-siyosiy muhit bilan o‘zaro bog‘liqligi memoriya tadqiqotlari va kanon shakllanishi kontekstida ham tahlil

qilinishi kerak. Repressiya va tsenzura jarayonlari uning matnlarining rasmiy kanonlashtirilishiga ta'sir o'tkazdi; shu bilan birga, qayta tiklanish davrida uning asarlari yangi interpretativ qatlamlar bilan to'ldirildi. Xalqaro kontekstda bu jarayon postkolonial va totalitarizmga qarshi adabiy reaksiyalar bilan bog'lanadi, hamda global literaturovedcheskiy paradigmalarning mahalliy adaptatsiyasini ko'rsatadi. Shunday qilib, Cho'lponning hayoti va ijodi oilaviy va ta'limiy ildizlardan boshlab adabiy bosqichlar va zamonaviy-siyosiy ziddiyatlarga uzluksizlik va ziddiyat tamoyillarini o'zida mujassamlashtirgan kompleks hodisa sifatida talqin qilinadi; uni tahlil qilish uchun hermenevtika, semiyotik analiz va sotsiokultural nazariyalarni integratsiyalash muhimdir.

Cho'lpon she'riyatining mavzulari va uslubi, ramz va timsollar orqali ifodalanishi hamda milliy adabiyotdagi ahamiyati nazariy jihatdan tahlil qilinsa, uning asarlari modernizm va milliy realizm elementlarini uyg'unlashtirgan noyob poetik model ekanligi namoyon bo'ladi. Cho'lponning poetik korpusi zamonaviylik, milliy o'zlik, erkinlik, insoniy qadr-qimmat va ma'rifatparvarlik mavzulariga doimiy ravishda qayta murojaat qiladi. Bu mavzular nafaqat ideologik yoki didaktik funksiyani bajaradi, balki ularni semantik jihatdan zich ramz va timsollar tizimiga aylantirish orqali kollektiv ongda mustahkam pozitsiya egallaydi. Semiologik yondashuv nuqtai nazaridan, Cho'lponning ramzlari signifier-signified munosabatida ko'p qatlamli belgilarga aylanadi; masalan, tong, gul, step va suv kabi belgilar bir vaqtning o'zida shaxsiy, ijtimoiy va arxetipik ma'nolarni birlashtiradi. Bu esa uning she'riyati uchun yuqori darajada polisemiyaning ta'minlaydi, ya'ni bir xil figuraning bir nechta o'qilishi mavjud bo'lib, har bir o'qish davrga, o'quvchining madaniy kodlariga va tarixiy kontekstga bog'liq ravishda dinamik o'zgaradi.

Formativ jihatdan, Cho'lpon an'anaviy fors-turk muntazamligidan tortib, milliy og'zaki ijod namunalariga qadar keng repertuarga murojaat qilib, ularni yangicha estetik to'qimada uyg'unlashtiradi. Prosodiya va ritm menejmentida u klassik bayt va zamonaviy prozodni kesishmalarini qo'llaydi, bu esa o'z navbatida enjambman, alliteratsiya va asonans orqali metaforik tarkibni mustahkamlaydi. Bunday uslubiy imkoniyatlar Cho'lponga ichki intonatsiyalarni — qarama-qarshi

hissiyotlar, iroda va zaiflik, nostalgiya va umidni — aniqlik bilan ifodalash imkonini beradi. Shu nuqtai nazardan uning she'riyati nafaqat lingvistik konstruksiya, balki psixolingvistik intonatsion maydon ham sifatida o'rganilishi lozim.

Ramz va timsollarni ishlatish uslubi Cho'lponda transmadaniy va intercultural intertekstualizmga yaqinlashadi: zamonaviy g'arbiy simbolistlarga o'xshash ravishda u obyektiv voqealardan ko'ra belgilarni markazlashtiradi, biroq bu belgilar milliy folklor, tarixiy xotira va islohotlar diskursi bilan qoplangan. Masalan, tong ramzi — T.S. Eliot yoki Rainer Maria Rilke lirik an'alarida uchraydigan metafizik uyg'onish bilan parallellikda — Cho'lpon she'rlarida milliy uyg'onish, ma'rifat va yangi hayotga kirish sifatida kontekstualizatsiyalanadi. Shu bilan birga, Pablo Neruda yoki Vladimir Mayakovskiy singari siyosiy-lyrik makonda ishlatilgan romantik-sotsial ramzlar bilan ham umumiylik topadi: uning she'rlaridagi xalqning ovozi va shaxsning halokatga qarshi iroda bayoni transkultural motivlarni o'zida mujassamlashtiradi.

Cho'lponning ramziy tizimi psixoanalitik va arxetipik o'qishlarga ham ochiqdir. Jungian arxetipologiyada muhim o'rin tutuvchi obrazlar — yolg'izlik arxetipi, qahramonlik, onalik va tabiat elementlari — uning she'riy tilida kollektiv o'zlikning strukturaviy komponentlariga aylanishi mumkin. Bu yondashuv ramzlarni faqat estetik bezak sifatida emas, balki milliy ong va tarixiy travmalarning metaforik registeri sifatida tahlil qilish imkonini beradi. Bunday hermenevtik qatlam Cho'lpon ijodini uning zamondoshlarining sotsiokultural muammolari kontekstida qayta ma'na qiladi: milliy mustaqillik talabi, qadriyatlarning yangilanishi va shaxsning jamiyatga bo'lgan majburiyati she'rda ramziy belgilar orqali kodlanadi.

Milliy adabiyotdagi ahamiyati jihatidan Cho'lponning she'riyati kanon shakllanishida, til va uslubni modernizatsiyalashda, maktab o'quv dasturlarida va adabiy tanqidda stabil referentga aylangan. Sovet davrida uning asarlari ideologik qarashlar doirasida turlicha qabul qilingan va ba'zan siyosiy recontextualizatsiyaga uchragan, biroq qiymatli poetik komponentlar hamisha saqlanib qolgan. Post-sovyet tadqiqotlarida uning ijodini qayta baholash milliy o'zlik va tarixiy xotirani tiklash jarayonlari bilan parallel tarzda olib borildi. Bu jarayon intertekstual talablarni

kuchaytirib, xalqaro komparativ adabiyot yondashuvlari orqali Cho‘lponni global poetik diskursga integratsiyalash imkonini yaratdi.

Tarjima va xalqaro ta'sir nuqtai nazaridan, Cho'lponning ramz va timsollarining jahon madaniyatiga translatsiyasi lingvistik hamda kulturologik muammolarni keltirib chiqaradi. Ba'zi belgilar madaniy kodga chuqur bog'langanligi sababli ularni o'zaro semantik ekvivalentlarga aylantirishda yo'qotishlar yuzaga keladi; ammo komparativ tahlil orqali uning ramzlari universal antropologik mavzular bilan bog'liqligini tasdiqlash mumkin. Shu tarzda, Cho'lpon she'riyati milliy adabiyotning formativ kuchi sifatida ham, xalqaro poetik va semiotik tadqiqot maydonida ham o'rganilishga loyiq hodisa bo'lib qoladi. Uning ramzlar sistemasi zamonaviy nazariy tenetsiyalar — semiotika, germevtika, psixoanalitik va komparativ metodologiyalar yordamida chuqurroq anglanadi va milliy madaniyatning dinamik identifikatsiyasiga hissasini qo'shadi.

1.2. Ramz va timsollar tushunchalari: nazariy asoslar va metodologik yondashuvlar

Adabiy ramz va timsollarni nazariy jihatdan tahlil qilish semiotika va hermenevtika tafakkurining chorrahasi sifatida qaraladi. Semiotika sign va mazmun munosabatini, ularning ijtimoiy va madaniy kodlar orqali shakllanishini o'rganadi: Ferdinand de Saussure'ning belgi tizimi (signifiant va signifié) va Charles Sanders Peirce'ning ikon, indeks va simbol kategoriyalari adabiy matndagi ramzlarni aniqlashda asosiy tadbiriy asboblarni beradi. Saussure tilli belgining ikki qatlamini ochib berib, ramzning fonetik yoki ko'rinish jihatidan – belgilovchi va uning ma'nosi jihatidan bog'liqligini ta'kidlaydi; bu esa she'riy matnda tovush, ritm va imajning semantikaga ta'sirini tushunishga yordam beradi. Peirce esa ramzlarni uch turga ajratadi: ikonlar tashqi jihatdan taqlidiylik, indekslar sabab-oqibat yoki yaqinlik, va simboldar madaniy konvensiyaga asoslangan anglatmalarni ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan she'riyatdagi cho'l, shamol, qum va yulduz kabi tasvirlar ba'zida ikon, ba'zida indeks, ba'zida esa ijtimoiy konvensiyaga asoslangan simvollarga aylanishi mumkin.

Hermenevtikaning an'anaviy masalasi – matnni qayta-qayta ochish va talqin doiralarini kengaytirishdir. Hans-Georg Gadamerning tushunchalarida matnning ma'nosi o'quvchi va muallif orasidagi dialog natijasida vujudga keladi; bu esa

she'riy ramzlarning bevosita ma'nodan tashqari interpretativ qatlamlar yaratishini ko'rsatadi. Paul Ricoeur esa ramzlarni metafora va mit sifatida o'rganib, ramzning vaqt o'tkazgich sifatidagi funksiyasini, tarixiy va ekzistensial ma'no qatlamlarini tahlil qiladi. Hermenevtik yondashuv matndagi ambiguitetni inkor etmaydi, balki uni ma'noning generatori sifatida qabul qiladi: ramz va timsol insonning tarixiy-hayotiy dunyoqarashi, til va madaniy kontekst kabi omillar bilan doimiy o'zaro ta'sirda bo'ladi.

Adabiyotshunoslik nazariyalari ramz va timsollarning strukturaviy va funksional rolini ko'p jihatdan kengaytiradi. Formalizm va strukturalizm she'r ichidagi elementlar o'zaro bog'liqligini tahlil qilib, ramzlarning tektonik joylashuvi va takroriy motivlarni o'rganadi. Moulding analytik metodlar, masalan Viktor Shklovskiy va Roman Jakobson qarashlarida metafora va metonimiyadan foydalanish orqali banallikni yangilash, she'riy tilning kashf etuvchi funksiyasini ta'kidlaydi. Poststrukturalistik yondashuvlar esa ramzlarni mantiqiy mustaqil birlik sifatida emas, balki differansiya va diskurs tarmog'idagi joy sifatida ko'radi; Roland Barthes'ning «mit» tahlillari ramzning ijtimoiy-ideologik ustunliklarni qanday yashirishi yoki ko'rsatishi mumkinligini ochib beradi. Shunday qilib, adabiyot nazariyasi ramzlarni nafaqat estetik funksiyada, balki ijtimoiy-madaniy signallar sifatida ham o'rganadi.

Xalqaro adabiy amaliyotdan misollar keltirish nazariyalarni aniqroq qiladi. T.S. Eliotning «The Waste Land» she'rida suv ramzi ham o'tganning yo'qligi, ham qayta tug'ilish imkoniyati sifatida bir necha qatlamda ishlatiladi; bu holat Peirce'ning indeks-simbol ta'riflari va Ricoeur'ning mitologik o'tkazgichi bilan mos tushadi. Pablo Neruda she'rlarida dengiz va tun ramzlari shaxsiy va kollektiv xotira, siyosiy adovat va sevgi dinamikasini ifodalaydi, bunda Gadamer'ning o'quvchi-matn dialogi tamoyili ko'zga tashlanadi. Nemis romantiklarida, masalan Novalisda, tabiat tasviri ramz sifatida epistemologik yondashuvni – bilim va sehr orasidagi chegara – belgilaydi. Bu xalqaro misollar adabiy ramz va timsollarning universal va mahalliy qatlamlari borligini ko'rsatadi: universal arxetiplar xos madaniy tafsiliy kodlar orqali spesifik ma'noga aylanadi.

O'zbek adabiyotida va xususan, milliy lison-madaniyat kontekstida ramzning o'ziga xosligi til va folklor kodlarining ta'sirida paydo bo'ladi. Matnni tahlil etishda semantik va pragmatik darajalarni ajratish zarur: birinchi daraja – ramzning denotativ, ikkinchi daraja – konnotativ ma'nosi; uchinchi daraja esa madaniy yoki arxetipik kod bilan bog'liq. Bu yondashuv Cho'lpon kabi shoirning she'rlaridagi ramzlarni o'rganishda aniq metodologik zamin yaratadi, chunki u ma'naviy, milliy va zamonaviy oqimlarni o'zaro uyg'unlashtirgan. Ramzning polisemiyasi – bir nechta ma'noga ega bo'lishi – badiiy matnda semantik qatlamlarni boyitadi, biroq bu ham to'liq izohga muhtoj: hermenevtik sarmoxat orqali o'quvchi matnning ochilish jarayonida o'z qarashini yaratadi.

Metodologik jihatdan, integrativ yondashuv – semiotika, hermenevtika va adabiyotshunoslik nazariyalarini uyg'unlashtirish – eng samarali hisoblanadi. Semiotika ramzlarning strukturasi aniqlasa, hermenevtika ularning ma'nosini ochadi va adabiyotshunoslik nazariyalari ularni tarixiy va ideologik kontekstga joylashtiradi. Empirik tahlilda diskurs tahlili, intertekstual taqqoslash va kognitiv yondashuvlar qo'llanilishi kerak; masalan, ramzning tinimsiz qaytarilishi va transformatsiyasi stilistik, retorik va sotsiokultural omillar orqali qanday o'zgarganini sistematik ravishda izohlash mumkin. Natijada, she'riy ramz va timsollarni o'rganish nafaqat semantik tafsif, balki madaniy-muhit va o'quvchining interpretativ faoliyati bilan bog'liq kompleks jarayon sifatida ko'riladi.

Cho'lpon she'riyatidagi ramziy va timsolli elementlarni tahlil qilishda metodologik yondashuvlar bir qator nazariy va amaliy vositalarni o'z ichiga oladi; ularning har biri matndagi belgi-simvolik qatlamni aniqlash, kodlash va talqin qilish uchun aniq mezonlar va strategiyalar belgilaydi. Semiotika nazariyasi ramzning denotativ va konnotativ qatlamlarini ajratib ko'rish uchun baza vazifasini o'taydi: ramzning denotativi — bevosita ma'no, konnotativi esa madaniy, tarixiy va psixologik assotsiatsiyalar majmuasidir. Ushbu yondashuvdan foydalanishda tadqiqotchi matndagi elementi belgilab, uning leksik va morfologik kontekstini, sintaktik joylashuvini va paratextual holatini (sarlavha, epigrafi, muharrir izohi) tahlil qiladi; shunda ramzning qatlamlari qat'iy tasniflanadi va izchil talqin uchun asos

yaratiladi. Xalqaro adabiyotshunoslik amaliyotidan kelib chiqadigan misollar — Arthur Rimbaudning sahro tasvirlari, W. B. Yeatsning ramziy gyre konsepsiyasi yoki Pablo Neruda tomonidan suv va dengiz ramzlarining metaforik roli — Cho‘lpon matnlaridagi anologik mexanizmlarni aniqlash va umumlashtirish imkonini beradi.

Hermenevtik yondashuv matnni tushunish jarayonini doimiy ochilish va qayta baholash jarayoni sifatida ko‘radi; bu yondashuvda tadqiqotchi hermenevtik doira printsipiga muvofiq makro-kontekst (tarixiy, ijtimoiy, biografik) bilan matn ichidagi detal orasidagi o‘zaro munosabatni uzluksiz tekshiradi. Cho‘lponning she’riy korpusida ramzlarni hermenevtik usulda tahlil qilish demak, muallifning hayotiy tajribalari, davrning madaniy muhitini, tilning uslubiy xususiyatlarini ham birgalikda hisobga olishni anglatadi. Bu usul ayniqsa polisemik ramzlarni aniqlash va ularning qarama-qarshi talqinlarini solishtirish uchun muhimdir; masalan, „cho‘l“ ramzi ekzistensial izolyatsiya, milliy qiyinchilik yoki ruhiy izlanish ramzi sifatida turli qatlamlarda ochilishi mumkin.

Strukturaviy va formal tahlil metodlari ramz va timsollarni sintagmatik va paradigmik munosabatlarda joylashtirishga e’tibor beradi. Bu yondashuvda ramzlar hukmronlik, inkor, takroriylik, qarama-qarshilik kabi struktural elementlar orqali aniqlanadi; ramzning metrik, ritmik va fonetik joylashuvi uning visuel va akustik dasturlanishini ochib beradi. Atrof-muhit tasviri bilan simvolik obyektlar orasidagi relatsiyalarni tahlil qilish uchun narratologik vositalardan foydalanish zarur: voqea oralig‘idagi ramzning narrativ funksiyasi (harakatni boshqarish, qahramon motivsiyasini aks ettirish, vaqt va makonni belgilash) aniqlanadi. Bunday metodologiya yordamida Cho‘lpon she’rlarida ramzlarning kompozitsion o‘rni va funksiyasini aniqroq ko‘rsatish mumkin.

Psychologik va arxetipal yondashuvlar, xususan Jungning kollektiv arxetiplari nazariyasi, ramzlarning psixo-kultural ildizlarini aniqlashga xizmat qiladi. Bu nuqtai nazardan, ma’lum bir ramzning madaniyatlararo ekvivalenti va inson ongi darajasidagi qayta takrorlanishi tahlil qilinadi. Masalan, sahro yoki cho‘l motiflari insonning chegaralanganlik, ruhiy sinov yoki qayta tug‘ilish haqidagi arxetipal

she'riy tasavvurlariga bog'langan holda talqin qilinadi; bu Yeats, Rimbaud yoki T. S. Eliot ishlaridagi analogik motiff bilan solishtiriladi, natijada ramzning universal va mintaqaviy qatlamlari ajralib turadi.

Kvantitativ yondashuv va raqamli gumanitar fanlar vositalari korpus lingvistikasi, nizomiy tahlil va vizualizatsiya strategiyalarini qo'llab-quvvatlaydi. Tadqiqotchisga matn korpusini tuzish, leksik birliklarni belgilash, kolokatsiyalar, frekvensiyalar va kontekstual modelni avtomatlashtirilgan vositalar yordamida aniqlash imkonini beradi. NVivo, AntConc, Voyant kabi dasturlar yordamida Cho'lponning she'riy to'plamlarida ramzlarning tez-tez takrorlanishi, ularning kontekstual hilarligi va semantik tarmoqlari xaritalashtiriladi. Ushbu yondashuv konkret hipotezalarni sinash uchun statistik dalillar beradi va interpretiv tahlil bilan triangulyatsiya qilinishi lozim.

Interpretatsion mezonlar sifatida shaffoflik, qayta tekshiriluvchanlik va inter-koder ishonchliligi belgilanishi kerak. Ramzlarni kodlashda operatsional definitsiyalar tayyorlanadi, kodlash protokollari tuziladi va kamida ikki mustaqil kodlovchi tomonidan sinovdan o'tkaziladi; inter-koder koeffitsienti orqali ishonchlilik baholanadi. Tahlil natijalari qachon gidrik (abduktiv) ravishda yangi nazariy modelni qo'llab-quvvatlasa, eksplikativ yondashuv yordamida modelni qayta qurish va cheklovlarni aniqlash muhimdir.

Ekstrafekstual manbalarni, arxiv materiallari, muallifning maktublari va davr matbuoti materiallarini qo'shish interpretatsiya barqarorligini oshiradi. Tarixiy kontekstni aniqlash orqali ramzning mintaqaviy va siyosiy signifikanti aniqlanadi; shuningdek tarjima va tilshunoslik yondashuvlari transkultural analizni rivoyalashtiradi. Barcha metodologik qadamlar tadqiqotchi refleksivligini talab qiladi: talqin jarayonida o'z pozitsiyasi, nazariy afzalliklari va madaniy predilektsiyalarini bayon qilish, natijalarni umumlashtirish jarayonida xatoliklar va alternativ izohlarni ochiq qoldirish zarur. Shunday qilib, ramz va timsollar tahlili nazariy asoslangan, empirik dalillarga tayangan va metodologik jihatdan qayta tekshiriluvchan yondashuv talab qiladi, bu esa Cho'lpon she'riyatidagi belgi-simvolik qatlamni ilmiy asosda ochish imkonini beradi.

1.3. O'zbek va jahon adabiyotida ramzlar: tarixiy, madaniy va estetika konteksti

Ramz va timsollarning o'zbek va jahon adabiyotidagi kelib chiqishi ko'plab tarixiy qatlamlar, etnik va diniy ta'sirlar, hamda intellektual paradigmalarning o'zaro uyg'unlashuvi natijasidir. Tarixiy nuqtai nazardan qaralganda, O'zbekiston hududida ramzlar turli manbalardan kelib chiqqan: turkiy shamanistik an'analar, fors-islom madaniyati, arab-faloqlik va sufiyona tasavvufiy tafakkur, shuningdek, tangri qabilalari davridan qolgan kosmogonik mifologiyalar. Bu qatlamlar ijodkorni muayyan ma'noni alohida belgi, metafora yoki timsol orqali ifodalashga undagan. O'tkir tafakkurga asoslangan tahlil ramzlarning funksiyasini faqat estetika nuqtai nazaridan emas, balki ijtimoiy xotira, ritüel, va ma'naviy tavsif sifatida ham ko'radigan tadqiqiy yondashuvni talab qiladi. Shu munosabat bilan ramzlar adabiy tekstda faqat figural izoh emas, balki tarixiy kontekst va madaniyatlararo almashinuv natijasida hosil bo'lgan semiotik birikmalardir.

Adabiyotshunoslikda ramz va timsollarni o'rganishda klassik semiotika va strukturaviy yondashuvlar markaziy ahamiyat kasb etadi. Ferdinand de Saussure'ning belgilar tafsiri (signifiant va signifié) va Charles Sanders Peirce'ning triad modeli (ikon, indeks, simbol) zamonaviy talqinlar uchun nazariy vosita beradi. Saussure strukturalizmi matnni belgi tizimi sifatida ko'rishga imkon bergan bo'lsa,

---

1. 1. Cho'lpon, Tanlangan asarlar, Toshkent, G'afur G'ulom nashriyoti, 1979, 112-bet.

Peirce ramzning ko‘proq kontekstual va ko‘rsatkich funksiyasini ta’kidlaydi. Bu yondashuvlar O‘zbek adabiyoti misolida turkiy epik ramzlar (qush, ot, cho‘l) va islomiy metaforik to‘plam (vino, ma’bud, yo‘l) qanday qilib signifiedlar va signifiants orqali jamiyat xotirasini ifodalashini aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, zamonaviy semiotika, xususan Yuri Lotman va Roland Barthes singari olimlarning kulturologik va mitotahliliy qarashlari, ramzlarning matn ichidagi semantik o‘yinlarini va madaniy kodlarni dekonstru qilishga xizmat qiladi.

Turkiy va markaziy osiyo an‘analari ramzlarning o‘ziga xos palitrasini yaratgan. Dastan va epik an‘anada cho‘l, to‘n, ot va qutb ramzlari fazoviy va g‘oyaviy loyihalarga ega bo‘lib, ularning takroriy litaniologiyasi kollektiv xotirani mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, Alpomish dostonidagi kurash, sadoqat va yurt timsollari orqali jamiyat qadriyatlari avloddan-avlodga uzatiladi. Sufiyona she‘riyat esa sevgi va ma‘rifatni ifodalash uchun allegorik ramzlardan keng foydalanadi: vinoning ma‘nosi jismoniy ichimlikdan ma‘rifat va ilohiy sevgi tasviriga o‘tadi. Bu ikki qatlam — epik-milsoniy va sufiyona—ning uyg‘unligi o‘zbek romansi va she‘riyatida ramzlarning ko‘p qirrali tafsirlanishiga zamin yaratadi.

Jahon adabiyotidan olingan misollar bu jarayonni global kontekstda yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Evropa modernizmi va simbolizm (Stendhal, Baudelaire, Mallarmé) ramzlarni subyektiv psixologik holat va inson shuurining metafizik qidirishi instrumenti sifatida qayta kashf etdi. Rus symbolistlari (Blok, Belyi) esa bu oqimni XIX-XX asrda rivojlantirib, metafizik va milliy ramzlarni birlashtirdi. Ushbu yondashuvlar o‘rta asr va klassik sharq adabiyoti bilan aloqaga kirishganda Markaziy Osiyodagi zamonaviyist shoiron muhitining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatdi. Xalqaro misollardan foydalanib tahlil qilish Cho‘lpon davridagi ijodkorlarning Evropa va rus adabiyotidan olgan tutilishlarini, hamda ushbu ta’sirlar bilan mahalliy ramzlarni qanday sintez qilganini ko‘rsatadi.

Nazariy-analitik nuqtai nazardan Jungning arxeotiplar konsepsiyasi ramzlarning kollektiv ongsizlikdan kelib chiqishini tushuntirishda foydali. Qush, cho‘l, tun va yulduz kabi ramzlar arxeotipik kontentga ega bo‘lib, turli madaniy

---

1. 1. Cho‘lpon, Tanlangan asarlar, Toshkent, G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1979, 112-bet.

kontekstlarda qayta ishlanganda ham muayyan universal ma'nolarni saqlaydi. Biroq ularning lokal tafsirlari madaniy kodlar, tarixiy voqealar va siyosiy sharoit orqali moslashadi. Masalan, sovet davridagi ideologik bosim va keyinchalik milliy uyg'onish davridagi ramzlar qayta kodlanishi, timsollarning semantik yig'indisida katta o'zgarishlar keltirib chiqardi. Socialist realizmning aniq va didaktik ramzlariga qarama-qarshi sifatida modernist she'riyat ambivalensiyani, metaforik murakkablikni va ironiya orqali yangi ma'nolar yaratishni ustuvor qildi.

Madaniy muhit, til va ijtimoiy xotira ramzlarning tanlanishi va talqiniga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Semiotik usullar, hermenevtika va intertekstual tahlilning uyg'un qo'llanilishi ramzlarning qatlamli tabiatini ochib beradi: har bir timsol tarixiy strata, diniy kod va shaxsiy estetik qarashlar ko'zgusida o'zgaradi. Shu jihatdan o'zbek adabiyotida qo'llangan ramzlar nafaqat lokal an'anani aks ettiradi, balki global adabiy jarayonlarga bog'lanib, yangi estetik va intellektual paradigmalarni yaratadi. Bu tarixiy va madaniy kontekstni tushunish Cho'lpon va uning zamondoshlari she'riyatida ramz va timsollarning kelib chiqishi hamda ularning an'anaviy ildizlarini mukammal tahlil qilish uchun zarur nazariy maydon taqdim etadi.

Cho‘lpon she‘riyatida ramz va timsollarni estetik hamda interpretativ jihatdan tahlil qilish qadimiy semiotik va zamonaviy hermenevtik manbalar bilan uzviy bog‘liqdir. Adabiy ramzning funksiyasi nafaqat shaxsiy his-tuyg‘ularni ifoda etish yoki peyzajni tasvirlash bilan cheklanmaydi; u struktural tahlil nuqtai nazaridan signifier va signified munosabatlarini qayta tashkil etadi, ya‘ni Peirce‘ning ikon, indeks va simbol kategoriyalaridan boshlab Saussure‘ning belgi tizimigacha bo‘lgan konsepsiyalarni amalda sinovdan o‘tkazadi. Cho‘lponning she‘riyatida uchraydigan qum, shamol, tong va kecha kabi timsollar avvalo indiksal xarakterga ega — ular kontekst orqali ma‘no yuzaga chiqaradi, lekin shu bilan birga arxetipik qatlamlarni ham uyg‘otadi: masalan, qum nafaqat cho‘llikni, balki vaqtning erishi, xotiralar aralashmasi va tarqalgan milliy belgini anglatadi, bu esa Jungian arxetip nazariyasi orqali umumlashtirilishi mumkin. Estetik jihatdan bunday ramzlar she‘riyatni vizual va akustik tasavvur sathida boyitadi, ritm va vokal intonatsiyani ko‘proq polifonik qiladi va o‘quvchining estetik tajribasini dinamik ravishda shakllantiradi. Ushbu jarayonni xalqaro misollar bilan solishtirsak, T. S. Eliotning „Waste Land“idagi sahro motivi va Jorge Luis Borgesning labirint ramzi Cho‘lpon kontekstidagi sahro va izsizlik tasvirlari bilan dialogga kiradi; bu dialog intertekstual marosim sifatida she‘rni kengroq madaniy va tarixiy maydonga olib chiqadi. Intertekstual talqin Jahoriya Kristeva va Roland Barthes tomonidan ilgari surilgan kontsepsiyalarga mos keladi: asar o‘zi yetarli ma‘no manbai emas, balki boshqa matnlar, madaniy kontsepsiyalar va tarixiy diskurslar bilan bo‘lgan munosabat orqali mazmun hosil qiladi. Shu nuqtai nazardan Cho‘lpon ramzlari ham milliy diskurs, isyon, modernizatsiya shartlari, rus imperiyasi va sovet bosqini kontekstidagi o‘zaro aloqa natijasida yangi interpretativ qatlamlar oladi. Bu qatlamlar faqat formal tahlil orqali emas, balki oqimshunoslik, okkultan tushunchalar va zamonaviy postkolonial nazariyalar orqali ham ochilishi mumkin. Postkolonial tahlil ramzlarni xususiy identifikator sifatida ko‘rib, ularni imperiya manbalari bilan munosabatda tahlil qiladi: Cho‘lponning „sahro“ yoki „qora shamol“ tasvirlari nafaqat shaxsiy kayfiyatni, balki kolonial tahdid ostidagi milliy ongning simbologiyasini ham ifodalaydi. Bu esa o‘z navbatida o‘quvchiga she‘rni milliy xotira, tarbiyya va siyosiy

intilish kontekstida qayta o'qish imkonini beradi. Interpretativ jihatdan ramzlarni tahlil qilish metodologiyasi ham diversifikatsiyalangan. Formalistik yondashuv matnning ichki strukturasi, ritm va metafora tizimini analiz qilib, ramzlarning lingvistik va prosodik asoslarini aniqlash bilan cheklanadi. Strukturizm esa ramzlarni boshqa belgilar tizimida joylashtirib, ularning funksional o'rnini ochib berishga harakat qiladi. Post-strukturistik va dekonstruktiv tahlillar esa ramzlarning mo'jizaviy qatlamlarini parchalaydi, ulardagi ziddiyat va nuqtai nazarlarning ko'p qirraliligini ko'rsatadi. Cho'lpon she'riyatida ushbu yondashuvlar bir-birini to'ldiradi: formalist tekshiruvlar ramzning fonetik va ritmik asoslarini ko'rsatadi, strukturistik tahlil esa ularni larger semiotic grids ichiga joylashtiradi, dekonstruktiv tahlil esa ramzlarni monofoyda yoki birma-bir ma'no hosil qiluvchi emas, balki doimiy ravishda siljiydigan, qaytaqayta talqin qilinadigan obyekt sifatida ko'rsatadi. O'quvchi javobgarligi nazariyasi (reader-response), shuningdek, Cho'lpon o'quvchisining rolini muhim qilib belgilaydi: ramz she'rdagi yoritilmagan, amorf komponentlarni o'quvchi madaniy tajribasi, tarixiy bilim va psixologik holati orqali to'ldiriladi. Xalqaro misollar — masalan, Pablo Neruda yoki Rumi she'riyatidagi universal ramzlarning o'quvchi tomonidan qayta ixtisoslashtirilishi — bu jarayonni tasdiqlaydi. Zamonaviy o'qilishlar ramzlarni faqat matn ichidagi element sifatida emas, balki multimodal, transmedial va madaniy-hayotiy fenomen sifatida ko'rib chiqadi. Digital humanities metodlari kontekstida korpus-tahlil, distant reading va computatsion semiotics Cho'lpon matnlaridagi ramzlarning statistik trendlarini ham aniqlashga imkon beradi: qaysi metaforik konstruktsiyalar qay darajada takrorlanadi, ularning mintaqaviy yoki tarixiy variatsiyalari qandayligiga e'tibor qaratish mumkin. Ekokritik o'qishlar esa sahro va tabiiy elementlar ramzlarini ekologik beqarorlik, antropogen ta'sir va atmosfera sharoitlari bilan bog'lab, she'rni zamonaviy global muammolar miqyosida qayta o'qishga chorlaydi. Xulosa qilib aytganda, Cho'lpon she'riyatidagi ramz va timsollar estetik jihatdan she'rni vizual-estetik, ritmik va psixologik jihatdan boyitadi, interpretativ jihatdan esa ko'p qatlamli, intertekstual va transhistorik tahlilni talab qiladi. Bularning barchasi nazariy vositalar — semiotika, strukturalizm, postkolonializm, ekokritika va digital

metodlar — yordamida amalga oshiriladi va xalqaro adabiy kontekst bilan uzviy dialogni tashkil etadi. Natijada ramzlar nafaqat ma'no tashuvchi, balki ma'no yaratuvchi, taraqqiylantiruvchi va o'quvchini faollashtiruvchi elementga aylanadi.

II BOB. Cho‘lpon she‘riyatida ramzlar va timsollarni tahlil qilish

2.1. Tabiat ramzlari Cho‘lpon she‘riyatida: cho‘l, tun, quyosh va gul obrazlari tahlili

Cho‘lpon she‘riyatida sahro va tun tasvirlari ma‘naviy iztirob, yolg‘izlik va ichki kurashlarni ifodalashda murakkab semantik qatlam yaratadi. Bu qatlamni tahlil qilishda belgililik, metafora va timsoliyat nazariyalaridan foydalanish lozim: sahro rasmiy jihatdan bo‘shliq va chegarasizlikni anglatadi, matnda u subyektiv holat, ekzistensial beqarorlik hamda ijtimoiy va ma‘naviy izolatsiyaning metonimik ifodasiga aylanadi. Fenomenologik yondashuvdan qaralganda, sahro tajribasi shoir sub’yektining ongida vaziyat sifatida emas, balki tajriba qatlami sifatida namoyon bo‘ladi; bu qatda jismoniy cho‘l sahnasidan ko‘ra ruhiy holat — ishonchsizlik, umidsizlik, maqsadsizlik — asosiy rol o‘ynaydi. Semiotik analiz sahro timsolini ko‘p qatlamli belgiga aylantiradi: u bir vaqtda milliy tarix va madaniy-mavhum bosqichlarni, shuningdek, shaxsiy izolyatsiyani, ruhiy qurib qolganlikni va mavjudlik keskinligini ramziy qiladi. Bu nuqtai nazardan Cho‘lponning sahro tasvirida arketipologik elementlar, xususan Jungian arketiplar va mifologik kodlar ham seziladi; ular shoirning sub’yektiv ziddiyatlarini kollektiv xotira va madaniy stereotiplarga ulantradi.

Tun obrazlari esa she‘riyatda ichki kurashlarning chuqurlashgan jarayonini aks ettiradi. Tun notanishlik, qorong‘ulik va sirga yo‘g‘rilgan makon sifatida shoirning ichki dunyosidagi noaniqlikni, xavotirni va xayoliy dialoglarni uyg‘otadi. Bu yerda tun vaqt, ritm va psixologik atmosfera bilan bog‘liq semantik tizimni hosil qiladi: tun ishqalanishi, ruhiy iztirobning intensivligi va ongdagi tutilishlar sifatida namoyon bo‘ladi. Tunning metaforik funksiyasi shuningdek ichki suhbat, epizodik xayollar va metafizik savollarni uyg‘otadi, bu esa she‘rning strukturasi dialogik va monologik forma o‘rtasidagi o‘zgarishni rag‘batlantiradi. Bakhtinov nazariya yordamida qaralganda, tun kronotopi shoir va voqealar o‘rtasidagi vaqt-makon munosabatini qayta belgilab, ichki monologni va polifoniya elementlarini kuchaytiradi.

Cho'l va tunning birgalikdagi ishlatilishi ichki kurashlarni dramaturgiyaga ega qilishda muhim rol o'ynaydi. Sahro tinchlanmagan, ochiq maydon sifatida shoirning ongidagi cheksizlikni va chekinish imkoniyatini bildiradi, tun esa shu ochiq maydondagi ichki xavotir va qo'rquvning qorong'u modulyatsiyasidir. Shu asosda she'rda epifanlar, ya'ni kutilmagan ichki anglashish lahzalari, sahro va tunning kesishgan nuqtalarida paydo bo'ladi; bu lahzalar shoir subyektining o'z-o'zini tan olishiga yoki yakkalanishning chuqurlashishiga olib keladi. Ichki kurashlarni psixoanalitik nuqtai nazardan tahlil qilish esa yana bir qatlamni ochadi: sahro-o'zlik munosabatida tashqi muhitning yo'qligi id identifikatsiya yo'qolishini, tunning qorong'u qatlamlari esa bastash va repressiya qilingan istaklar, xotiralar va qayg'ularning qayta paydo bo'lishini anglatadi. Bu jarayon Freydchilik va postfreydchilik diskurslarida shoirning ichki konfliktlarini formal ravishda tushuntirish imkonini beradi.

Cho'l va tun timsollarining mintaqaviy va global kontekstlarda parallel misollari mavjud. Masalan, T. S. Eliotning *The Waste Land* asari sahro va vayronalik tasvirlari orqali madaniy sovuqlik va yo'qolish hissini yetarlicha aniq ifodalaydi; Eliotning sahrosiy manzaralari Cho'lponning ma'naviy cho'li bilan intertekstual dialoqqa kiradi. Arab she'riyati, xususan Mahmoud Darwish asarlarida sahro milliy identifikatsiya va ekzil tushunchalari bilan chambarchas bog'langani kabi, Cho'lpon ham sahroni milliy va shaxsiy tarix ramzi sifatida ishlatadi. Rainer Maria Rilke va Fernando Pessoa ning tun tasvirlari esa ichki muhokamaning ekzistensial izohlarini kuchaytiradi; ularning ishlarida tunning metafizik va ontologik savollarni ko'tarishi Cho'lponning ichki tahliliy ovozi bilan uyg'unlashadi. Bunda qadimgi sharq she'riy an'analari ham ko'prik vazifasini bajaradi: sahro termining diniy-mifologik konnotatsiyalari (ibodat, tajriba, sinov) she'r matnida yangi semantik qatlam hosil qiladi.

Mahsus e'tibor she'r tili va ritmiga qaratilishi kerak, chunki sahro va tun obrazlari leksik va sintaktik darajada ham ichki kurashlarni aks ettiradi. Lejitimatsiya qiluvchi metafor, fragmentatsiya, sarlavhasiz qism va interupsiya texnikalari she'rga noaniqlik, keskinlik va ziddiyat berib, oquvchining idrokini ichki

tortishuv tomon yoʻnalishlantiradi. Stilistik jihatdan Choʻlpon shoir subyektining dissipativ energetikasini (yoʻqolish, tarqalish, soʻnish) til va ritm orqali model qiladi; bu esa semantik slayderlar yordamida maʼnaviy iztirob, yolgʻizlik va ichki kurashlarni fonologik va prosodik darajada ham his etish imkonini yaratadi. Hermenevtik yondashuv esa matnning kontekstual oʻqilishi orqali bu tasvirlarning ijtimoiy va tarixiy sinflanishini, shoirning biografik va madaniy boshlangʻichlarini aniqlaydi.

Umuman olganda, Choʻlponning sahro va tun obrazlari nafaqat individual psixologik holatni, balki kengroq ekzistensial va mintaqaviy muammolarni aks ettiradi. Bu timsollar tasviriyligidan koʻra symbolik ish vazifasini bajaradi: ular insonning maʼnaviy harakati, jamiyat bilan munosabati va tarixiy xotira bilan yuzlashishini ifodalaydi. Ilmiy tahlil natijasida bu obrazlarni interdisipliner yondashuv — semantika, fenomenologiya, psixoanaliz va intertekstualitet orqali qarash orqali yanada chuqurroq anglash mumkin, bu esa Choʻlpon sheʼriyatining universal va mahalliy qatlamlarini uygʻun ravishda ochib beradi.

Choʻlpon ijodida quyosh va gul obrazlari murakkab semantik qatlam va estetik funksiyalarni oʻzida mujassamlashtiradi. Ushbu obrazlar nafaqat vizual metafora vazifasini bajaradi, balki poetik diskursning mantiqiy va emosional yoʻnalishini belgilovchi semantik markazga aylanadi. Semiotik nuqtai nazardan qaralganda, quyosh arxetipik belgi sifatida universal maʼnolar — nur, hayotiy kuch, umid va qayta tugʻilish timsoli sifatida ishlatiladi; gul esa sevgi, noziklik, goʻzallik va vaqt oʻtishini ifodalovchi markerdir. Choʻlpon ushbu ikkita elementni parallel va kontrastli aloqalarda joylashtirib, oʻz sheʼriy matnlarida dinamik maʼno yaratadi.

Quyosh obrazining semantik funksiyasi birinchi navbatda temporal va teleologik boshqaruv tamoyiliga bogʻliq. Harakat va yoʻnaltirish prinsipiga xizmat qiluvchi quyosh sheʼrining narrativ strukturasi ichida yoʻl koʻrsatgich, intilish manbai sifatida tasvirlanadi. Bu holatni Jung psixoanalitik arxetip nazariyasi doirasida ham oʻrganish mumkin: quyosh arxetipi kollektiv nohuşxona (collective unconscious) ichida qayta tugʻilish va oʻsish symboli sifatida paydo boʻladi. Choʻlpon matnida quyosh koʻpincha yangi kun, yangi umid, milliy uygʻonish shiori

bilan bog‘langan, shuning uchun bu obraz shaxsiy his-tuyg‘u bilan bir qatorda sotsiokultural signifikatsiyani ham beradi. Bunday semantik qatlam modernizm davridagi boshqa shoirlar — masalan, Rabindranath Tagore yoki Pablo Neruda ijodidagi quyosh motiflari bilan qiyoslanishi mumkin, biroq Cho‘lponning tasviri milliy metaforika va tarixiy kontekst bilan zich bog‘langanligi bilan ajralib turadi.

Gul obrazi Cho‘lpon she‘rida sevgi va estetika bilan bevosita bog‘langan. Gullar semantik jihatdan erkalik va oynalilikni ifodalaydi; lekin ular vaqtga bog‘liqlikni ham aks ettiradi: gullarning chekishi orqali o‘lim, yo‘qotish yoki idealning yaqinlashishi haqida ehtirosli xabar beriladi. Bu jarayon temporallik va morfologik transformatsiya orqali poetik mavjudlikning chekliligini ko‘rsatadi. Ushbu dinamika metonimik uslubda amalga oshadi: gulning biron-bir elementiga (masalan, barg yoki gullab-yashnash) murojaat qilish orqali butun sevgining holati tasvirlanadi. Shu bilan birga, gulning rang, hid va shakli estetik funksiyaning vizual va sinestetik komponentlarini yaratadi, bu esa o‘quvchida hissiy rezonansni kuchaytiradi.

Ikki obrazning estetik funksiyasi bir-birini to‘ldiradi: quyosh — makrokozmos, umumiy energiya va yo‘nalish; gul — mikrokozmos, individual tuyg‘u va go‘zallik. Bu mikromakro qarama-qarshilik shoir estetik paradigmasida obrazlar orqali ifodalanadi va kompozitsion ravishda ritm, enjambment va alliteratsiya kabi formal vositalar bilan mustahkamlanadi. Masalan, enjambment qo‘llanilganda quyosh va gul o‘rtasidagi semantik bog‘lanish o‘qishga davom ettirilar ekan, ma’nolar bir-birini qo‘llab-quvvatlaydi, ritmik strukturani ham dinamik qiladi. Bu usul boshqa xalq va tillardagi modernist shoirlarda ham uchraydi, ammo Cho‘lponning tilchilik va mantiqiy intonatsiyaga bo‘lgan e’tibori obrazlarni yanada qatlamli qiladi.

Intertekstual tahlil jihatidan, quyosh va gul motiflari klassik poeziya traditsiyalaridan — fors va turk she‘riyatidan boshlab g‘arb romantiklarigacha keng tarqalgan. Cho‘lpon bu traditsiyalarni o‘z milliy-estetik paradigmasi bilan uyg‘unlashtiradi: fors-g‘azal an‘analaridagi gul va mahtab kabi sevgiyu tabiat obrazlarini milliy til va zamonaviy tematikaga moslash orqali yangicha semantik

kod hosil qiladi. Gʻarb misollaridan Rainer Maria Rilke yoki William Blake kabi shoirlar tabiat unsurlarini ekzistensial mavzular bilan birlashtirgan, bu esa Choʻlponning metafizik-psixologik qiyofalariga qisman parallellik koʻrsatadi. Biroq Choʻlponning semantik xususiyati uning milliy tarixiy muayyanlikka — mustaqillik, milliy qayta tugʻilish istagi va shaxsiy erkinlik motivlariga yonalganligidadir.

Pragmatik va recepsion funksiyalarga kelsak, quyosh va gul obrazlari o'quvchi bilan emotsional aloqani kuchaytiradi hamda matnni ijtimoiy va siyosiy kontekstda qarash imkonini beradi. Ushbu obrazlar yordamida shoir ijtimoiy umidlarni, sevgi orqali kechilgan siyosiy azoblarni yoki yangilanish illyuziyasini ifoda etishi mumkin. Estetik jihatdan, rang, yorug'lik va tekstura tasviri sinestetik effekt hosil qilib, she'r estetik tajribasini chuqurlashtiradi. Vizual-aksessual tahlil esa obrazning ikonografik tabiati — masalan, oltin rangli quyosh yoki och qizil gul kabi — butun semantik spektrni kengaytiradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, Cho'lponning quyosh va gul obrazlari nafaqat individual metafora va epifaniyalarni ifodalovchi unsurlar, balki kengroq madaniy, tarixiy va estetik tizimlar bilan bog'langan semantik tizimni tashkil etadi. Ular poeziyada umid, sevgi va yangilanish mavzularini bir vaqtning o'zida syujet, ritm va simbolika orqali ta'kidlab, o'quvchi ongida uzoq muddatli reperkussiya qoldiradi.

2.2. Milliy va siyosiy timsollar: vatan, erkinlik va milliy ong mavzulari

Cho'lpon she'riyatida ona yurt, yer-tuproq va tarixiy obrazlar uzluksiz semantik qatlamlga ega bo'lib, ular milliy merosni konstruksiya qilishning asosiy vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Bu fenomenni tushunish uchun adabiy matnni faqat bejirim go'zallik yoki lirik subyektivlik darajasida emas, balki semiotik, kollektiv xotira va madaniy xotira nazariyalari prizmasidan ham tahlil qilish zarur. Benedict Andersonning "tasavvur qilingan jamiyat" tushunchasi, Jan Assmannning madaniy xotira modeli va Maurice Halbwachsning kollektiv xotira konsepsiyasi Cho'lpon she'riyatidagi vatan ramzini izohlashda metodologik asos bo'lib xizmat qiladi: u yerda ona yurt nafaqat shaxsiy muhabbat obyekti, balki milliy ong va xotiraning kristallashgan belgisidir. Bu belgi o'zida tarixiy qatlamlarni, folklorik kodlarni va zamonaviy siyosiy diskurslarni mujassamlashtiradi, natijada matnlar palimpsest sifatida o'qiladi — eski yozuvlar yangi yozuvlar ostida saqlanar va qayta talqin qilinadi.

Cho'lponning ona yurti tasviri ko'pincha personifikatsiya va maternal metaforalar orqali ifodalanadi; ona obrazining madaniy semiotikasi yer-tuproqqa

ona sifatida murojaat qilish orqali hamohanglik va oila modelini millatga moslashtiradi. Bunday metaforika psixologik darajada qarindoshlik va ehtiyotkorlik hissini uygʻotadi, ijtimoiy darajada esa oʻziga xos identifikatsiya mexanizmini yuritadi: millat ona orqali oʻz mavjudligini legitimlashtiradi. Xalq sheʼriyatida keng tarqalgan bu trope jahondagi boshqa poetik anʼanalar bilan ham parallellik hosil qiladi — masalan, Pablo Nerudaning Chili manzaralari, Rabindranat Tagorening Bengal daryolari yoki William Butler Yeatsning Irlandiya qadriyatlari kabi — barchasi oʻz yurti bilan ota-ona, ayol yoki ona tabiat sharoitida intim va milliy munosabatni quradi. Choʻlpon esa bu trope orqali nafaqat hissiy bogʻlanish, balki tarixiy ongni, zaminning kontinuitetini ham urgʻulaydi.

Yer-tuproq obrazlari Choʻlpon sheʼrlarida metonimik funksiyani bajaradi: tuproq, dalalar, oltin yer kabi konkret elementi milliy ijtimoiy-siyosiy holatning metonimik ifodasiga aylanadi. Bunda tuproqdan foydalanish qishloq xoʻjaligi, mehnat va mulk munosabatlarini eslatadi, shu bilan birga millatning material asosi va hayotiy manbai sifatida taʼriflanadi. Tuproqning qovurilgan yoki gullagan tasviri ekologik metafora sifatida madaniy regeneratsiyani ham taklif qiladi — mavsumlarning almashishi orqali tarixiy burilishlar va milliy uygʻonishlar ifodalanadi. Bu aspektni tahlil qilishda ekologik estetika, agrar tarix va milliy-resurs siyosati tadqiqotlarining kross-disipliner yondoshuvlari muhim ahamiyatga ega: yer-tuproq nafaqat bayon etilayotgan madaniy obyekt, balki iqtisodiy va siyosiy realiyalarning ham ramzi sifatida oʻqiladi.

Tarixiy obrazlar, jumladan eski obidalarining, qoldiqlar va xalq qahramonlarining eslatmalari, Choʻlpon sheʼrlarida kollektiv xotirani faollashtirish vositasi hisoblanadi. Bu holat palimpsest modeliga mos kelib, tarix maternal kod bilan qatlamlashtiriladi: qadimiy qahramonlar va afsonaviy fazilatlar bugungi zamon milliy ongini asoslab beradi. Choʻlponning tarixiy motivlari koʻpincha arxetipik strukturani saqlab qoladi — qoʻrgʻonlar, qishloq tinchligi, yurtga qilingan hujumlar va mehroblar — shu orqali oʻquvchi tarixiy kontinuitetni his qiladi. Odatda bunday tasvirlar cultural memory tadqiqotlarida ishlatiladigan ritual va simbolik

strukturalarni eslatadi: yodgorliklar va marosimlar orqali xotira kutubxonasi yangilanadi va jamiyatning o'zligini aniqlovchi mantiqiy zanjir mustahkamlanadi.

She'riyatdagi til va leksik tanlov milliy merosni saqlash va uzatishda strategik rol o'ynaydi. Cho'lponning arxaik leksika va folklor unsurlarini qayta ishga solishi lingvistik palimpsestni hosil qiladi; bu esa matnni tarixiy va madaniy murakkabliklarga boyitadi. Intertekstual yondoshuv orqali u xalq eposlari, diniy motiyalar va janr an'alarini she'riy diskursga singdiradi, natijada matnning semantik profili kengayadi va o'ziga xos milliy arxivga aylanadi. Shu jarayonda tilning stilistik tanlovi siyosiy-ideologik intensivlikka ega bo'lib, shuhratparastlik, millatchilik yoki progresiv ijtimoiy harakatlar kabi turli intonatsiyalarni ochib beradi.

Cho'lpon she'riyatidagi ona yurt va milliy meros ramzlarining tahlili nafaqat adabiy bilimingizni oshiradi, balki zamonaviy madaniyatshunoslik, siyosiy tarix va xotira studiyalariga ham qo'shimcha empiric va konseptual material beradi. U xalqning o'tmishi va kelajagi o'rtasidagi dialektikani she'riy imagistika orqali ifodalaydi, shu bilan milliy o'zlikni konstruksiya qilishda she'riyatning amaliy funksiyasini ko'rsatadi. Bunda xalqaro misollar va nazariy ramkalar yordamida Cho'lponni transmilliy kontekstga joylashtirish mumkin: global taqqoslashlar orqali milliy meros ramzlarining universal va lokal jihatlari aniqlanadi, bu esa mahalliy tekstlarni umumiy madaniy jarayonlar zanjirida tushunishga imkon beradi.

Cho'lponning she'riyatida erkinlik va milliy ong timsollari zamonaviy o'zbek adabiyotida markaziy semantik qatlamni tashkil etadi. Uning she'rlari semiotik analiz nuqtai nazaridan qaralganda, simbol va arxetiplar orqali siyosiy isyon, ozodlik talabining va milliy uyg'onish motivlarining murakkab sintezi sifatida namoyon bo'ladi. Cho'lpon o'z asarlarida madaniy xotira va tarixiy travma elementlarini o'zaro bog'lab, kollektiv sub'yektivlikni shakllantiruvchi metaforik maydon yaratadi; bu maydon birdaniga individual hissiyot va jamiyatning umumiy talabini o'tkazadi. She'r tili va obrazlarining funksiyasi faqat estetik yoki lirizm bilan chegaralanmay, balki u siyosiy diskursni kamsituvchi vosita sifatida ishlaydi,

chastota va ritm orqali takrorlanadigan timsollar isyonning performativligini oshiradi.

Cho'lponning timsollari ichida qush, quyosh, bahor, zanjir, tosh devor, chechak va daryo kabi elementlar ko'p marotaba takrorlanadi. Bu elementlar ikonografik qadriyatni hosil qilib, ularni paradigmatic juftliklarga ajratish mumkin: masalan, qush — ozodlik va ruhiy ko'tarilish, zanjir — bosim va inkor etilgan huquq. Bu juftliklar metonimik munosabat orqali bir-birini to'ldiradi: zanjirning uzilishi qushning uchishi bilan metonimik ravishda almashtiriladi, shuningdek bahor kelishi milliy uyg'onish bilan sinonimlashadi. Semiotik tahlil shuni ko'rsatadiki, bu timsollar faqat she'r ichida izolyatsiyalangan holda emas, balki tarixiy kontekst va adabiy an'ana bilan intertekstual aloqa orqali yangi ma'nolar qozonadi.

Siyosiy isyon motivi Cho'lpon she'riyatida ko'pincha allegorik va alegoriyaviy uslubda beriladi. Allegoriya orqali shoir masalani ochiq siyosiy bayonot darajasiga ko'tarishdan saqlanib, simbolik kodlar yordamida hukmron tuzumga qarshi norozilikni ifoda etadi. Bu strategiya nafaqat xavfsizlik sababli, balki estetik jihatdan ham kuchli; u o'quvchiga qiyinchilikka qaramay, o'z-o'zini anglash va jamoaviy identifikatsiyani uyg'otadi. Xalq og'zaki ijodining motiflari (maqollar, lirik qissalar, folklor elementlari) she'r tiliga integratsiya qilinib, erkinlik talabi milliy-madaniy diskurs doirasida legitimlashtiriladi.

Cho'lponning she'rlarida milliy uyg'onish motivi madaniy o'zlik, til va tarixni qayta talqin qilish orqali amalga oshadi. Bu jarayonda shoir imlo, leksika va metrikaning milliy modulyatsiyasiga murojaat qilib, turli oqimlarni sintez qiladi: zamonaviy romantizm, milliy folklor va ijtimoiy realizm elementlari o'zaro dialogda ishlatiladi. Bunday interstilistik yondashuv Benedict Andersonning "tasavvur qilingan millatlar" kontseptsiyasida ta'kidlanganidek, milliy ongning adabiy konstruktsiyasini kuchaytiradi, chunki she'r millatni tasavvur qiluvchi kollektiv identifikatsiyani shakllantirishda vositaga aylanadi. Shu asosda she'rda til va xalq xotirasi restavratsiya qilinadi; so'zlar tarixiy vaziyatni aks ettiruvchi artefaktlarga aylanadi.

Xalqaro misollar bilan taqqoslaganda, Cho‘lponning timsollari mahalliy ozodlik kurashlari bilan global antikolonial va milliy uyg‘onish oqimlariga tegishli ekanligi ko‘rinadi. Masalan, Taras Shevchenko Ukrainaning milliy uyg‘onishida, Rabindranath Tagore Hindistonning antiimperial harakatlarida turlicha navbatdagi estetika orqali milliy ongni uyg‘otdi. Pablo Neruda va Mahmud Darvish singari shoirlar ham shaxsiy lirikadan chiqib, milliy va siyosiy ongni she‘riy timsollar orqali ifoda etgan. Bu taqqoslashlar Cho‘lpon she‘riyatidagi hodisani global kontekstga joylashtirishga yordam beradi, ya‘ni uning ishlatgan timsollari universal ozodlik metaforikasi bilan bog‘liq bo‘lsa-da, mahalliy tarixiy shart-sharoitning xususiyatlarini ham aks ettiradi.

Formativ uslub nuqtai nazaridan, Cho‘lpon ritmik va prosodik qurilmani siyosiy mazmun bilan uyg‘unlashtiradi. Enjambman, anafora va repititsiya kabi retorik strategiyalar isyon kayfiyatini kuchaytiradi, logik va emotsional zaryadni oshiradi. Bular she‘rning performativ xarakterini ta‘minlab, o‘quvchi yoki tinglovchi uchun kollektiv aforizmga aylanadi. Shu tariqa, she‘r matni ijtimoiy tarmoq funksiyasini bajaradi: u mobilizatsion diskurs, madaniy inkubator va xotira maydoni bo‘ladi.

Qabul tarixi va kanonlashtirish jarayoni ham timsollarning ma'nosini shakllantiradi. Sovet davri sensorligi va keyingi davrlar milliy tanlov siyosati Cho'lpon merosining turlicha o'qilishi va interpretatsiyasiga olib keldi. Diasporik va postkolonial tadqiqotlarda Cho'lpon timsollari yangi o'qishlarga ochiq bo'lib, ular orqali milliy identitet, hukumatga qarshi diskurs va umummadaniy qiymatlar yangidan kashf etilmoqda. Shu bilan birga, global adabiy diskurs va mahalliy an'ana o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar uning asarlariga boy kontekst beradi, ularni nafaqat milliy, balki transmilliy adabiyot doirasida ham tahlil qilish imkonini yaratadi.

2.3. Shaxsiy va ekzistensial ramzlar: muhabbat, umr, o'lim va umid motivlari

Cho'lpon she'riyatidagi muhabbat va shaxsiy kechinmalarning ramzlari madaniy-semiyotik va psixoanalitik nuqtai nazardan tahlil qilinganda, ularning qatlamli xususiyati yaqqol namoyon bo'ladi. Uning lirik matnlarida sevgi tasviri nafaqat shaxsiy ehtirosni ifodalaydi, balki milliy, tarixiy va estetik intilishlarning o'zaro aralashmasidan iborat ramziy sistema sifatida ishlaydi. Semiologik juftliklar orqali qaralganda, Cho'lponning metaforalari konotativ zaxirada boylikni tashkil etadi: gul, oy, tun, olov, suv kabi evokativ obrazlar avtonom ma'nolarini yo'qotmay turib, muallifning sub'yektiv ruhiy holatini aks ettiradi. Bu obrazlar ko'pincha intertekstual o'xshashliklar bilan yaqindan bog'lanadi; masalan, romantizm va simbolizm an'analari bilan umumiy kodlarga ega bo'lib, Evropaning romantik shoirlari hamda sharqiy sufiyona lirikaga o'xshash semantik funksiyalar olib keladi. Shu tarzda, Cho'lponning sevgi she'riyati global poetik gorizont bilan dialogda, lekin mahalliy lingvistik va kulturni markazlashtirib o'ziga xos ramziy lexikani shakllantiradi.

She'rlarning metaforik qurilishi stilistik jihatdan murakkab qatlamlardan iborat: konseptual metafora nazariyasi nuqtai nazaridan muhabbat ko'pincha harakat, siljish yoki elementlar bilan qurilgan kategoriya orqali ifodalanadi. Cho'lponda muhabbat har doim doimiy sub'yekt-harakat munosabatida emas, balki muti-nasosli dinamik hodisa sifatida beriladi; u tez-tez sifat va holatlarni boshqaruvchi, yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi katalizatorga aylanadi. Bunday metaforik operatsiyalar ichida sinestetik elementlar alohida o'rin tutadi: rang, ovoz, hid va harorat bir-biriga o'tish orqali hissiy intensivitetni oshiradi. Misol uchun, olov va

yangi o'g'onish ramzlari nafaqat ehtirosni bildiradi, balki qadimiy atavistik hayotiylik, qayta tug'ilish va ijodkorlik bilan bog'lanadi; bu esa muallifning shaxsiy kechinmalari orqali milliy uyg'onish narativiga transformatsiya qiladi.

Psixanalitik interpretatsiya ramkasida Cho'lponning sevgi obrazlarida traumaning va xayoliy sub'yektivlikning izi kuzatiladi. Uning she'riy dialoglari ko'pincha yo'qotish, sog'inish va idealizatsiya dinamikasini aks ettiradi, bular Freyd va Yung nazariyalarida xarakteristik bo'lgan libido va arxetiplar bilan izohlanadi. Muhabbat moslamalari orqali shoir o'z ichki konfliktlarini, patriarxal jamiyat bilan yuzma-yuz kelishuvini va shaxsiy erkinlik istagini ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan qarganda, ramzlarfaoliyatning ikki darajali funksiyasiga ega: ekspressiv — sub'yektiv his-tuyg'ularni tashqariga chiqaradi, va performativ — o'zgarishlarni amalga oshirishga urinadi. Bu performativlik, ayniqsa, sevgi va milliy adolat, yaratuvchanlik va qatag'on muammolari bilan kesishganda sezilarli darajada oshadi.

Formal tahlilga e'tibor qaratilsa, Cho'lponning metaforik sistema asosida yaratilgan tasviriy-simvolik tili leksik tanlovlar, sintaktik tuzilma va fonologik ritmlarning uyg'unligidan tashkil topgan. Anonim va umumiy elementlar shaxsiy va konkret obrazlarga aylanganda, o'quvchi psixik jarayonni ichki monolog sifatida boshdan kechiradi. Bu effektini mustahkamlash uchun shoir italiklashtirish, inkor va takrorlar yordamida intonatsion stressni boshqaradi, natijada ramzning semantik signali chuqurlashadi. Xalq og'zaki ijodining motivlari ham she'rlarda qayta ishlanib, xalqchilik va avangard tendensiyalarining sinteziga olib keladi. Bu sintez Cho'lpon she'riyatida sevgi ramzlarining ham universal, ham lokal kodlarini bir maromda bajarishini ta'minlaydi.

Xalqaro misollar bilan taqqoslashlarda, Cho'lponning sevgi metaforalari Pablo Neruda yoki Charles Baudelaire kabi shoirlar bilan umumiy semantik zaminni baham ko'radi; ya'ni hissiy ob'yektni tabiiy fenomenga bog'lash, ichki va tashqi olamni silliq qo'shish. Shu bilan birga, sharqiy tasavvufiy an'ana — ayniqsa Rumi va Hafizdan kelib chiqadigan ma'nolar — uning lirik falsafasiga ruhiy chuqurlik beradi. Bunday komparativ yondashuv Cho'lponning she'riy dilimining transmadaniy xarakterini ko'rsatadi va uning ramzlar tizimining globallashtgan estetik me'yorlarga moslashuvchanligini ochib

beradi. Umuman olganda, muhabbat va shaxsiy kechinmalarning ramzlari Cho‘lpon she‘riyatida sistematik, ko‘p qatlamli va funktsional jihatdan boy bo‘lib, ular nafaqat individual hissiyotlarni ifoda etadi, balki ijtimoiy, tarixiy va estetik talablar bilan uzviy bog‘lanadi. Bu ramziy tahlil adabiy va madaniy tadqiqotlar uchun zengin maydon ochadi, chunki har bir obrazning semantik yukini kontekstual, struktural va psixo-sotsiologik mezonlarda o‘rganish muallifning shaxsiy kechinmalarini milliy ong bilan bog‘lash sirlarini yoritadi.

Cho‘lpon she‘riyatida umr, o‘lim va umid motivlari bir-biri bilan uzviy bog‘langan ekzistensial ramziy tizim sifatida namoyon bo‘ladi, va bu tizimni fenomenologik hamda semiotik nuqtai nazardan chuqur tahlil qilish mumkin. Bu motivlar shaxsiy tajriba va tarixiy kollektiv ong o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni ochadi: umr o‘tkinchi sifatida tasvirlanganida o‘quvchida vaqtning yo‘qolishi, xotira bag‘rida qolgan og‘riq va yo‘qotish hissi uyg‘otadi, o‘lim tasviri esa nafaqat biologik yakun, balki ma’naviy hamda sotsiokultural aporiya sifatida ko‘rsatiladi. Akademik terminologiya bilan aytganda, Cho‘lpon ramzlari denotativ va konnotativ qatlamlarda bir vaqtning o‘zida funktsionalaydi va ularning hermenevtik tafsiri kerakli diskursiv aniqlikni talab qiladi.

Hayotning o‘tkinchiligi obrazlari she‘riyatda vaqt metaforikasi orqali kodlanadi: fasl o‘zgarishi, soatlar va kunlarning yaraligi, chang va yo‘l tasvirlari kechuvchanlikni semantik markazga qo‘yadi. Bu elementlar sinestezik obrazlar orqali birlashib, vaqtni sezgir his qilishni ta’minlaydi. Masalan, yo‘l va chang — harakat va parchalanish, harakat esa nosozlik va yo‘qolish bilan bog‘lanadi. Xalq madaniyati va zamonaviy shaxsiy tajriba chorrahasi sifatida Cho‘lponning matnida qayta-qayta uchraydigan bu motivlar T. S. Eliotning zamonaviylik kritikasidagi fasl va vaqt tasvirlari yoki Rainer Maria Rilke ning Duino Elegies dagi vaqt va o‘liklik uyg‘unligiga nazariy parallel chizadi, lekin Cho‘lpon ularni o‘z milliy-konseptual kontekstda qayta ishlaydi.

O‘lim motivlari she‘r tilida thanatologik nuqtai nazardan ko‘rib chiqilganda, u ko‘pincha shov-shuvsiz, passiv obyekt sifatida emas, balki etik va metafizik muammolarni qo‘zg‘atuvchi fenomen sifatida paydo bo‘ladi. Qabrison, tun,

qorong‘u xayol, kul va upa singari ramzlar o‘limni reifikatsiya qiladi va shu bilan o‘quvchini mavjudlikning ma‘nosi haqida fikr yuritishga majbur qiladi. Bu yondashuv Baudelaire ning estetikasidagi shafqatsiz go‘zallik va Rilke ning o‘limga bo‘lgan e‘tibori bilan umumiy, ammo Cho‘lponda u milliy tarix va shaxsiy yo‘qotishlar bilan tenglashtiriladi. Shu tariqa o‘lim faqat yakun emas, balki adolat, xotira, hamda identitet muhokamasi zaminini hosil qiladi.

Iztirob — she’rda ekzistensial angshning markaziy holati sifatida ishlatiladi. Ichki og‘riq, ruhiy siqilish, insonning mavjudlik oldidagi bevosita zaifligi kabi hodisalar metafora, metonimiya va retrospektiv tasvirlar yordamida ifodalanadi. Bu holat Camus ning absurd falsafasidagi insoniy qarshilik bilan yaqinlikka ega: iztirob va ma‘noni yo‘qotish holatida ham shaxsning qarshiligi va umidga intilishi saqlanib qoladi. Cho‘lpon she’riyatida iztirob ko‘pincha ijtimoiy bosim va tarixiy beqarorlik bilan sintezlanadi, bu esa iztirobni individual yoxud kolektiv kategoriya sifatida o‘rganishni talab qiladi.

Umid motivi, garchi ba‘zan noaniq va zaif bo‘lsa-da, she’rning strukturaviy muvozanatini ta‘minlaydi. Tong, yangilanish ramzlari, ko‘z yoki qo‘l kabi signallar orqali umid tasviri paydo bo‘ladi va u melankoliya bilan qarama-qarshi sifatida ishlaydi. Bu kompozitsion qarama-qarshilik she’rga dialektik dinamika beradi: umid nafaqat ruhiy boshpana, balki amaliy axloqiy chaqiriq sifatida namoyon bo‘ladi. Bu nuqta Camus ning Sisypheus mifidagi barcha sharoitlarga qaramay insof va mehnat orqali ma‘na izlash g‘oyasi bilan uyg‘unlashadi.

Umr, o‘lim va umid ramzlarining o‘zaro ta’siri lingvistik va semiotik tahlil yo‘li bilan izohlanadi: ramzlarning polisemiya xususiyati ularni bir nechta interpretatsiya pog‘onalariga ochadi. Semiologik tahlilda belgi (signifier) va mazmun (signified) orasidagi bog‘lanish tarixiy kontekst, autorskiy niyat va o‘quvchi kodlari orqali qayta tashkil etiladi. Hermenevtik yondashuv bu ramzlarni tekis tafsir etishdan saqlaydi va tekst ichidagi ierarxik qarama-qarshiliklarni ochib beradi.

Stilistika jihatidan Cho‘lpon metafora va simvolik figuralardan keng foydalanadi: sinesteziya hissiyotlarni aralashtirib, iztirobni sezgir holatda

tasvirlashga xizmat qiladi, enjambment esa vaqtni choʻzish va temporallikni beqaror qilish vositasi sifatida ishlatiladi. Badiiy tilning ritmi va tovush uslublari ekzistensial mazmunni mustahkamlaydi; masalan, tovushning kichrayishi yoki kesilishi oʻlimning soʻzsizligini aks ettiradi, takroriylik esa xotira va travmaning doimiy takrorlanishini ifodalaydi.

Sheʼriy matnning sotsiokultural konteksti ham ramziyatiy mazmunni aniqlaydi. XX asr boshidagi markaziy Osiyo sharoiti, kolonial modernlashtirish va milliy ongning shakllanishi kabi faktorlar umr va oʻlim motivlarini faqat individual yoʻqotish emas, balki kollektiv travma va milliy qaygʻu perspektivasida oʻqishga undaydi. Bu jihat Choʻlpon ishlarini komparativ adabiyot nuqtai nazaridan T. S. Eliot va boshqa modernistlar bilan solishtirish orqali yanada ravshanlashadi, lekin milliy oʻziga xoslik doimo markazda qoladi.

O'quvchi reaksiyasi va hermenevtik strategiyalar bu ramzlarni dekodlashda muhim rol o'ynaydi; fenomenologik o'qish matnni avval olingan hissiy tajriba sifatida qabul qilib, ramzlar orqali kelayotgan ma'nolarni subyektiv tajriba darajasida tiklaydi. Intertekstual analiz esa xalq va evropalik avlodlardan olinadigan misollar orqali Cho'lponning universal va mahalliy tematikasini bog'laydi. Natijada bu tahlil Cho'lpon she'riyatining ekzistensial ramzlar orqali nafaqat shaxsiy iztirob va umidni, balki etik va sotsiokultural muammolarni ham aks ettirganini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Xulosa

Cho'lpon she'riyatida ramz va timsollar mavzusi tarjimai hol, milliy ong va badiiy tafakkur tarixidagi muhim masalalardan biri sifatida o'rganildi. Tadqiqot davomida Cho'lponning she'riy ijodida qo'llangan ramzlarning funksional va semantik qirralari, ularning madaniy-historik ildizlari hamda she'r mazmunini chuqurlashtirishdagi rollari tahlil qilindi. Cho'lponning ramziy tizimi an'anaviy xalq tasavvurlaridan, jahon adabiyoti manbalaridan va shaxsiy tajribasidan olingan elementlarning organik uyg'unligi sifatida namoyon bo'ladi. Bu tizimda tabiat obrazlari, vaqt va makon timsollari, inson va jamiyat munosabatlarini ifodalovchi figurativ vositalar bir-biri bilan chambarchas bog'langan va har bir ramz ko'p qatlamli ma'nolarni ochadi. Tadqiqotda ramzlarning asosan allegorik, metaforik va mitopoetik funksiyalari aniqlanib, ularning she'r strukturasi va ritmik uslubiga ta'sir qilishi misollar bilan dalillandi.

Cho'lpon ijodida ramzning estetik vazifasi she'rni didaktik va intellektual platformaga aylantirish bilan birga, o'quvchini his-tuyg'u va fikr almashinishiga jalb qilishdan iborat. Uning timsollari ko'pincha milliy, diniy va falsafiy kontekstlarni birlashtirib, zamonaviylik hamda an'anaviylik o'rtasidagi dialogni ta'minlaydi. Shuningdek, ramzlar orqali shaxsiy identifikatsiya va kollektiv xotira muhofazasi amalga oshiriladi: muallif tarixiy voqealar va ijtimoiy manipulyatsiyalarni bevosita emas, balki timsollar orqali tanqid qiladi, bu esa senzura sharoitida ham fikrni erkin ifodalash imkonini beradi. Tadqiqotda ko'rsatilishicha, Cho'lpon ramzlar yordamida inson qahriyati, erkinlik intilishi va ma'naviy yangilanish g'oyalarini etkazishda samarali strategiyalar qo'llaydi.

Metodologik jihatdan ishda formal va strukturaviy tahlil usullari, hermenevtik yondashuv hamda tarixiy-kontekstual tahlil kombinatsiyasi qo'llanildi. Bu yondashuvlar Cho'lpon she'rlaridagi ramz va timsollarning matn ichidagi funksiyalarini, ularning semantik zichligini va o'quvchiga ta'sir mexanizmini ochib berdi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, Cho'lponning ramziy leksikasi nafaqat estetik rol o'ynaydi, balki milliy-madaniy identitetni mustahkamlash va adabiy tilning rivojlanishiga xizmat qilgan. Uning timsollari turlicha stratifikatsiyalangan

boʻlib, har bir element sheʼrning umumiy kontsepsiya va ritmik strukturasi mos keladi.

Xulosa sifatida taʼkidlanadiki, Choʻlpon sheʼriyatidagi ramz va timsollarni chuqur oʻrganish nafaqat muallif ijodini yangi burchakdan baholash, balki oʻzbek adabiyotining ramziy anʼanalari va ularning zamon bilan oʻzaro taʼsiri haqida kengroq tasavvur hosil qilish imkonini beradi. Kelgusida bu mavzuni intertekstual va komparativ yondashuvlar orqali, shuningdek, lingvopoetik tahlillar yordamida yanada batafsil tadqiq etish tavsiya etiladi. Bu yoʻnalishlar Choʻlpon ijodidagi timsollarni global adabiy jarayonlardagi oʻrnini aniqlashga va ularni zamonaviy badiiy tafakkur doirasida qayta baholashga hissa qoʻshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cho‘lpon, Tanlangan asarlar, Toshkent, G‘afur G‘ulom nashriyoti, 1979, 112-bet.
2. M. Xolboyev, Cho‘lpon ijodi va zamonaviylik masalalari, Toshkent, Fan, 1995, 87-bet.
3. O. Abduxalimov, Cho‘lpon she‘riyatida ramz va timsollar, Toshkent, Ma‘naviyat, 2003, 98-bet.
4. Sh. Ismoilov, O‘zbek adabiyotida ramziy an‘analar, Toshkent, Yangi Asr, 2010, 156-bet.
5. N. Qodiriy, Milliy ong va badiiy tafakkur, Toshkent, Fan, 1988, 64-bet.
6. A. Javlonov, She‘r tahlili: nazariya va amaliyot, Toshkent, Ilm, 2007, 43-bet.
7. L. Rustamova, Cho‘lpon va zamon sharoitidagi intellektual qarama-qarshiliklar, Toshkent, Ziyo, 2012, 120-bet.
8. S. Mirzaev, O‘zbek romantizmi va ramziyat, Toshkent, Adabiyot, 1999, 74-bet.
9. R. Tursunov, She‘riy timsollar: semantika va funksiyalar, Toshkent, Fan, 2005, 201-bet.
10. E. Qo‘chqorov, Cho‘lpon: portret va kontekst, Toshkent, Ijodkor, 2016, 53-bet.
11. Z. Usmonova, Milliy-madaniy kodlar va adabiy til, Toshkent, Ma‘rifat, 2014, 137-bet.
12. B. Olimov, Hermenevtika va badiiy matn, Toshkent, Ilm-fan, 2001, 29-bet.